

MARIJA JURIC PAHOR: NAROD, IDENTITETA, SPOL

ZTT EST, TRST, 2000 (KNJIŽNA ZBIRKA: SMERI)

Knjiga - gre za precej spremenjeno in dopolnjeno doktorsko disertacijo, ki jo je avtorica leta 1998 pod mentorstvom univ. prof. dr. Staneta Južniča zagovarjala na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani - je razdeljena na dva obsežna in med seboj povezana dela. Prvi del obravnava genezo nacionalne države in nacionalizma s spolnospecifičnega vidika, drugi pa etno-nacionalno identiteto koroških ter tržaških Slovenk in Slovencev. Študija temelji na različnih virih, začevši od znanstvenih tja do literarnih in avtobiografskih. Mednje spadajo tudi "odprti intervjuji" (20 na Koroškem, 20 na Tržaškem), ki jih je avtorica interpretirala s pomočjo "globinske hermenevtike", metode, ki omogoča razumevanje ne le zavestnih, temveč tudi nezavednih pomenskih vzorcev in miselnih vsebin.

Skozi celotno knjigo se kot rdeča nit vije sledeča v znanstveni literaturi skoraj da neupoštevana teoretska predpostavka: genezo nacionalne države, nacionalizma ter etno-nacionalne identitete je treba videti v luči patriarhalnih kultur in ideologij podreditve žensk, po-tlačitve ženskosti (se pravi "narave", ki izhaja iz prvobitne diade mati-otrok in se začne že pred rojstvom) ter negativnega vrednotenja spola (*sex*) in spolnosti.

Ni naključje, pravi avtorica, da sovpada nastanek novoveške države z masovnim "uničenjem modrih žensk" (Heinsohn/Steiger), še zlasti "babic-čarovnic", ki so jim preganjalci šteli zlasti v zlo, da posedujejo vednost o kontracepciji in preprečevanju potomstva, z njo vred pa sredstva in večino za domnevno silovito vzplamtevanje simbiotičnih čutov. Skratka, "čarovnicam-babicam" in nasploh ženskam se očita, da se bolj vnemajo za pregreho *užitka* ter koita "zunaj zapovedane posode" kot pa za materinstvo oziroma zakonito spolnost v prid rojevanja (čim več) otrok. Kot izhaja iz poglavja "Onanov greh" se analogen očitek ni naslavljal le na ženske, ampak tudi na moške. Poglavje omogoča hkrati nazoren vpogled v to, kako so začele novodobne državniške elite z doslej nesluteno puritansko tiranijo uveljavljati spolno/telesno politiko, v središču katere je stal "*sex par excellence*". Le-ta naj bi bila dopusten le še kot sredstvo, ki naj bi pospešilo željo po krepostnih zakonih ter po (legitimnem) razmnoževanju. In s tem silni "narodni vzpon", ki je našel svoj višek v pravi "eksploziji prebivalstva" (zlasti v 18. in 19. stol.), močno zaznavni tudi na Slovenskem.

Prebivalstvo kot *masa* - to je kot "obrambna in delovna sila" - se je zdela neob-

hodno potrebna za oblikovanje novodobnih držav. Pridobila je status vira moči tako v notranjdržavnem kot v meddržavnem merilu. In to v skladu s "protestantsko etiko" (Weber), ki kombinira "asketsko" samoobvladovanje z obvladovanjem sveta. Avtorica izpostavlja, da je ravno ta etika, ki je bila značilna za zahodni svet, omogočila oblastne strategije, ki so merile na homogenizacijo, koncentracijo in centralizacijo vsakokratne državne moči (*one state, one nation*). Gre v bistvu za državno vodene nacionalizme, ki jih je kljub ostri medsebojni konkurenci družila ideja o medsebojnem povezovanju v namene kolonizirajočih osvajanj ter ustvarjanja kapitala in novih tržišč. Od tod denimo imperialistični večvrednostni kompleks, ki predpostavlja, da pripada prednost belcem ali beli "rasi". Ali pa konstrukcija o "čistosti krvi", ki ne dopušča mešanja z drugimi, domnevno manjvrednimi ljudstvi (zlasti Judi in »črnci).

Ne preseneča, pravi avtorica, da je postal cilj, ki so si ga zastavili državno vodeni nacionalizmi, preseči "status naturae" in nasploh naravo kot tako, ju podvreči supremaciji snovalske volje ali "duha" in poleteti tja, kamor se človek - ali določneje: moški človek - doslej še ni upal. Ta vzlet, ki se prototipično odraža v Baconovi knjigi *Nova Atlantis* ali pa v Hobbesovem projektu *Leviatana*, je predpostavljal hegemonialno moškost, pojav, ki ga avtorica izčrpno obravnava v poglavju "Moško rojstvo časa ali narodni pre-porod". *Mythomoteur*, kakor ga je v svoji razpravi "The Ethnic Origins of Nations" rekonstruiral Anthony D. Smith, je v tem sklopu odigral pomembno kohezijsko, še zlasti pa mobilizacijsko vlogo. Gre v bistvu za stvarniški mit, ki vzpostavlja in žene naprej homogenizacijo prebivalstva - ali raje konstitucijo unitarnega, edinstvenega kolektivnega telesa, oživiljenega z duhom suverenosti. In to s pomočjo poudarjanja "mitsko-simbolnih kompleksov" kot so to: skupno ime, skupni izvor, skupna zgodovinska (junaška) preteklost, skupna kultura, asociacija s skupnim in določenim teritorijem ter zavest o skupni identiteti in medsebojni solidarnosti. Vendar drugače od Smitha avtorica izrecno poudarja, da temeljijo ti kompleksi, ki se spreminjajo tako glede na vsakokratni zgodovinski kontekst kot na njihov pomen, na logocentrizmu, ki poskuša v spoju s falocentrizmom razvrednotiti žensko kot vir življenja, moči in energije in na ta način vzpostaviti nadoblast moške nad žensko genealogijo in s tem hierarhijo med spoloma. To med drugim ponazarja na primeru latinske besede *natio* (gr. *mātris*, sl. *matika*), ki so jo prvotno istovetili z roditeljico oziroma na-roditeljico roda naroda, povezovali pa tudi s krajem, mestom ali teritorijem, kjer se je nekdo rodil, a je v poteku časa zadobila izrazito "moški" pomen. (Gl. podpogl. "Natio in patria"). Še zlasti pa na primeru patriarhalnih iniciacijskih obredov, ki predpostavljajo "moško materinstvo" in jih izvajajo izključno moški. Medkulturni etnografski podatki potrjujejo, da je ena najbolj doslednih tem teh obredov prav ideja zanikanja rojstva iz ženske in vzpostavitve drugega rojstva, tokrat iz moškega. Inicirani se ponovno rodijo v socialni svet očetov ali očetovih zastopnikov, to je

v svet, ki je čestokrat pojmovan kot "tovariška z(a)veza enakih" in konotiran z metaforo bratstva. Avtorica poudarja, da je ta "preporod" povezan z bolj ali manj nasilnim pretrganjem diadične en(otn)osti med materami in dečki¹, kar naj bi bil pogoj za preobrazbo ali prehod dečkov iz tako imenovanega "ženskega" stanja v telo/korpus, ki je "moški kot Mož". Ta maskulinizacija se dosega z ritualizirano homoseksualnostjo ali inseminacijo in je povezana s podložnostjo moškemu drugemu, najsi je to "veliki mož", moško božanstvo ali moško koncipirano "nadrejeno skupno".

Skratka, cilj moških iniciacijskih obredov, ki so jih v tej ali drugi obliki prakticirale vse zgodnjepatriarhalne in patriarhalne etnije in družbe - v adaptirani in sublimirani verziji jih najdemo tudi v srednjeveških družbenih tvorbah ter v novodobnih državah in nacijah, ustvariti maskulinost, ki spodbuja mizoginijo ter preusmerjanje libida v smislu voj/šč/aških vrednot. (Gl. podpogl. "Penetracija kot strateška igra nadvlade-podrejenosti" ter "Pro patria mori"). Pojav je treba videti v tesni zvezi z dejstvom, da so skorajda vse patriarhalne etnije - analogno velja tudi za novodobne države in nacije - nastale z bojevitimi spopadi oziroma z vojno. Veliko vlogo so v tem sklopu igrala moška zavezništva ali *alianse*, ki so temeljila ali temeljijo na instituciji poroke zunaj lastne skupnosti. Novogvinejski Baruji denimo jo imenujejo *ginamaré*, ki dobesedno pomeni to, kar je, namreč: "izmenjava žensk"; nevesta fungira kot lastnina, kot nekaj zelo sorodnega ozemlju in mejam, ki jih je treba prav tako "braniti" in/ali "osvojiti". Zato ne preseneča, da morajo imeti moški za sabo iniciacijo kot bojevnik ("sem pravi mož"), še preden se lahko poročijo. V naših družbah sovпада tovrstna "iniciacija" z odsluženjem vojaškega roka.

Prav v moških iniciacijskih obredih pa najde avtorica tudi ključ za razlago pomembnosti simbolizma krvi. Pogoj za drugo rojstvo, to je rojstvo iz moškega, ki sovпада z radikalno ločitvijo ali segregacijo od mater-žensk, je namreč tudi očiščenje od "nečiste" ali ženske krvi, ki jo je deček, tako prvotna dikcija, sprejel vase, ko je bil še v materinem telesu in nato z materinim mlekom, v katerega se je pretvorila kri (kar očitno izpričuje dejstvo, da v času nosečnosti in dojenja preneha menstrualna krvitev). Le moška kri naj bi veljala za prokreativno in "čisto", zagotavljala pa naj bi tudi neomadeževanost vsakokratne "in-group" proti vsemu zunanemu in tujemu. Od tod tudi obredne torture (tepeži z bodičastimi predmeti, urezi v prsi, ranjenje penisa, nosa, jezika) ali pa obrezovanje penisa, da bi odtekla ženska kri (postopek pogostoma imenujejo "menstruacija moškega") ter nagnjenje, postaviti to, kar je tuje in zunanje ter pojmovano kot ogrožujoče in nevarno,

* * *

¹ V skrajnem primeru je (bilo) posvečencu v nekaterih plemenih Papue Nove Gvineje dovoljeno, da se sprehodi preko materinega telesa, da namerno pohodi njen trebuh in s to gesto potrdi svojo dokončno ločitev od nje.

v kar največjo bližino z žensko/stjo ter žensko menstrualno krvjo. Uveljavitev platonskih in pavlinskih teženj, da bi transcendirali telo in njegovo etnično/genealoško vmešččenost², je ta proces, ki je povsem prelomil z naravo kot matrico, to je kot izvorom ali rojstnim krajem v mesu, le še pospešil. Predstava, da so moški iniciirani v moškost skozi čutno-konkretni *mimesis ženskosti*, kot to sugerira ritualizirana inseminacija ("doječi" ali "oplajevalni" penis/oče; *on* "hrani" dečke in omočiči, da postanejo močni in moški, *ne ona*) ali obredno puščanje krvi, se je zdelo neznosna. Tako je bil v 13. stoletju, torej v času etabliranja politične oblasti Cerkve v Evropi, že na splošno sprejet topos, da so judovski moški "nečisti", ekscesivni, meseni in podvrženi menstruaciji, tako kot ženske. Avtorica vidi, navezujoč na Daniela Boyarina, ključ za to razlago "v dosledni reprezentaciji Judov kot žensk, kar v največji meri izhaja iz njihove obreznosti, ki se jo je tolmačilo kot feminizacijo". Vendar Cerkev analogen topos ni usmerjala le proti Judom, ampak tudi proti Mavrom (muslimanom), kar je sprožalo eminentno fobične geste tipa: "Jaz nisem tak!" In nedvomno so te "geste" bistveno soprispevale k uveljavitvi zloglasnih "estatutos de limpieza de sangre" (1492), ki jih je Francisco de Torrejoncillo skorajda dve stoletji kasneje osupljivo preciziral v smislu nacističnih zakonov: "čista kri" se lahko "oskruni", tudi če je le ena osmina krvi drugačne (judovske ali mavrske). Avtorica navaja, da je "pravilo kapljice" delovalo tudi v konstrukciji definicije "kdo je črnc" v ZDA. To so na lastni koži občutile še posebej črnke, ki so bile hkrati konstituirane raso in spolno - označene kot samice (živali, seksualizirane in brez pravic), ne pa kot ženske (ljudje, potencialne žene, sredstvo za ime Očeta).

Ideja o čistosti kot kriterij inkluzije in ekskluzije se je uveljavljala tudi po letu 1789. Tako črnici in ženske v času francoske revolucije niso imele legalnega ali simbolnega statusa polnopravnega človeka (francoska filozofinja Elisabeth Badinter pa je nadalje s presencenjem ugotovila, da niti niso veljali za povsem človeške). Tudi (moški) Judje so ga dobili šele v letu 1791, vendar so se/bi se morali - in to v smislu pavlinske dikcije (gl. op. 2) - odpovedati svoji etno-nacionalni identiteti. Takole je dejal odbornik nacionalne skupščine Clermont-Tonnere: "Judom kot naciji je treba vse preprečiti, Judom kot ljudem [to je kot subjektom človekovih in državljanskih pravic] vse dovoliti!" Tudi od Bretoncev, Okcitancev, Kataloncev, Baskov, Alzačanov, Korzičanov in "novih prišlekov" je Francija od vsega začetka zahtevala, da se odpovejo kakršnikoli kolektivni organiziranosti. V državi, ki je pričela temeljiti na enonacionalni legitimacijski matrici, pač ni smelo več biti prostora še za kak drug narod oziroma nacijo. Še več, državo-nacijo so v času francoske revolucije sakralizirali, kar pomeni, da je stopila na mesto Boga in postala "izvor in vrhovni gospodar vsakega pozitivnega prava". Ta preroška vizija (revolucionarnega opata Sieyésa, velikega odpadnika svojega reda) je podpirala najbolj

* * *

² V tretjem pismu Galačanom beremo: "Ni ne Juda, ne Grka ... ni ne moškega ne ženske, ampak vsi ste eden v Jezusu Kristusu". (Gal. 3,28; gl. tudi Kol 3,10-11, Kor 5,17, E. 4,24)

utopičen tok revolucije, tistega, ki je Franciji pripisal odrešilno poslanstvo ne le za francosko ljudstvo, temveč tudi za celotno človeštvo. Nadvse uspešen sejalec tega poslanstva je bil veliki modernizator Napoleon Bonaparte, ki je svoje imperialno motivirane politične vpade opravičeval s pozivanjem drugih evropskih ljudstev, da bi se nacionalizirala in sledila primerom francoske revolucije. Mednje štejejo tudi tako imenovani *sujets d'Illyrie*. Valentin Vodnik jim je, ali vsaj delu izmed njih, zapesnil: "Duh stopa v' Slovenze/ Napoleonov,/ En sarod poganja/ Prerujen ves nov." (Gl. pogl. "Ilirija oživljena!"; gl. tudi izhodiščno poglavje: "Prezgodnji rekvizitem nacionalni državi!")

V drugem delu knjige (str. 198-411) se avtorica najpogreje ukvarja s pojmom "identiteta", ki se je izoblikoval v času prevlade zahodnega (latinskega) krščanstva nad vzhodnim (grškim). Pojem je strukturiran okrog izogibanja ženski/ženskosti, saj predpostavlja enost Boga Očeta z Bogom Sinom ter istovetenje ljudstva prav s to enostjo. To pa hkrati pomeni, temelji na vrednotah, ki vidno manifestirajo pripadnost moški genealogiji oziroma moškemu spolu ter moškocentrično držo, ki se sklada s "sistematičnim pristajanjem na bojni značaj bivanja" ali določneje z "voljo po celoti za vsako ceno". Ta volja, ki je prihajala in prihaja do izraza zlasti v času novodobnega ali "suverenega" državo- ali naciotvorja, nastane v dveh komplementarnih korakih: združiti, spojiti v hierarhije; izločiti/izrinti, kar se ne da uvrstiti, torej vse to ubiti. Ta "očiščevalni akt" pa pomeni tudi do skrajnosti prignano določitev meja med sabo in drugimi/i, med jaz/mi in ti/vi. Vsekakor tudi "coolness", ki drži telo in občutke v varni distanci in sproža to, "da iz medsebojnega dotikanja dveh kož, dveh teles, ne pride do sprostitve, očiščenja in novega rojstva (kot so to predvidevale/predvidevajo matične ali matri-arhalne družbe; iz. gr. *arhé*, izvor, začetek, prvi vzrok vsega, kar je), temveč se rodi napetost, umazanija in smrt." Na to kaj zgovorno opozarja Lacanov stavek: "Ženska se da zapisati le s prečrtanim Ž". Vendar se jezik, ki izčrta žensko, jo kot navezno točko porine od sebe, vedno bolj oddaljuje od svojih prvobitnih korenin, od tega, kar lahko spominja na mater/nico, na generativno, porajalno silo, na "boginjo rojstva" (*natio*) - na *ono*. In s tem od identitete kot "občutenja in sidrišča človekovega obstajanja ... pripadanja ... ukoreninjenosti" (Erikson, Južnič). Utemeljitelju psihoanalize, Freudu, gre zasluga, da je ta prvotni ali skriti del identitete, kljub močnemu odporu, vedno znova asociiral z ženskimi alegorijami (gr. *allegoria*, k *allegorein*, nekaj drugega povedati) in celo z "večno ženskim", ki ga je našel zlasti v sanjah; v njih se namreč, kot sicer v drugih sanjah žensko telo ali maternica, prezentira kot "podzemna lokalnost" (Freud).

Prav tej "lokalnosti" se avtorica s pomočjo "globinske hermenevtike" (Alfred Lorenzer) približuje na primeru etno-nacionalne identitete koroških in tržaških Slovenk in Slovencev. V tem sklopu izpostavlja, da pojmuje etno-nacionalno identiteto kot sestavni del človekove identitete in navaja, da izhaja etnična identiteta iz

prvotnega pomena besede *natio*, ki je bližja "matičnemu" ali "ženskostnemu" do- jemanju družbe in sveta, medtem ko odgovarja nacionalna identiteta, kakor se je (iz)oblikovala v času novodobnega državotvorja, še zlasti pa v času francoske re- volucije, drugotnemu pomenu besede *natio*, ki so jo enačili tudi s *patria* (očet- njava). Za slednjo je značilen izrazito "možati" ali voj(šč)aski naboj, ki terja žrtve in maščevanja, pri-sili pa tudi v homogenizacijo oziroma v po-tlačitev razlik. Vme- sni pomišljaj med obema pa opozarja na to, da sta besedi tesno med seboj pre- pleteni in da ju potemtakem ne gre ločiti.

Povedno je, da so intervjuvanke in intervjuvanci (roj. po 1945) avtorici na uvodno vprašanje - tudi zaradi tega, ker v začetni fazi pogovora še ni deloval toli- ko urejevalski, kot zlasti intuitivni, to je nezavedni ali predzavestni, spomin - po- gostoma takole odgovorili: "[Biti Slovenec pomeni] kisik, ki ga pač diham, ... ko- herenca z nekim notranjim občutjem ...", "eno trenje v pozitivnem smislu: 'brez trenja ni gibanja'", "nekaj mojega, globoko zakoreninjenega", "biti prežet z raz- ličnimi kulturnimi tokovi, doživljati preplet dveh različnih stvarnosti", "eno nepre- nehno iskanje usklajenosti med lastno identiteto in okoljem, v katerem se živi" itd. (str. 245 sl.) Iz izjav izhaja, da etno-nacionalna identiteta navezuje na predjezi- kovne usedline *čutno-neposrednega* izmeničnega učinkovanja med materjo in otrokom, ki je kot vedenjski vzorec vložen v senzomotorij telesa, centralnoner- vozno registriran v možganskih conah za telesno senzibilnost in telesno motori- ko. Gre v bistvu za prvobitno matrico - navezujoč na Kristevo jo imenuje avtorica tudi "semiotična hora" -, ki se naposled spoji s širšim, a točno določenim, v našem primeru etno-nacionalno mešanim, prostorom.

Vendar je naša kultura, še zlasti tista, ki je izrazito nacionalno nastrojena, orga- nizirana tako, da potlači ali za(s)tira prav ta prvobitni del identitete, ki je - kot to potrjujejo tudi raziskave s področja biologije - naravnani v "plodno medsebojno sožitje". To se kaj zgovorno izraža v kolektivnih obrambnih držah, ki jim je avtorica posvetila precej pozornosti. Tako je na podlagi analize intervjujev prišla do ugotovitve, da je etno-nacionalna identiteta tržaških Slovencev pretežno zazna- movana s simetrično in eksternalizirajočo obrambo, za kateri je značilna identifi- kacija z hegemonialno moškostjo oziroma "vojaškim etosom", poenotenje skup- nosti navznoter ter transfer nezaželjenih negativnih občutij in lastnosti navzven. Od tod značilni pojav, ki ga je tržaškoslovenski psihoanalitik Pavel Fonda po- srečeno takole opredelil: "V naših krajih živita dva naroda, ki se oba čutita povsem dobra in nenevarna, a istočasno oba že več kot stoletje čutita drug drugega kot izredno nevarnega." To predpostavko, ki jo avtorica umešča v specifični zgodovinski kontekst, so potrdili in/ali izrazili tudi intervjuvanci. Skorajda prototipično se odraža v ločitveni dikciji "mi" - "vi" ter drži, ki sugerira globoko ponotranjeni strah ter z njim povezani agresivni naboj, ki odgovarja "fiziološki paranoidni drži skupin v vsaki vojni". Simptomatično je, da stoji etno-nacionalna identiteta ko-

roških Slovenk in Slovencev bolj v znaku komplementarne in internalizirajoče obrambe. Ti ne terjata "strnitve vrst", temveč težita k razpusitvi meja med sabo in drugim/i ter na drži, ki ni utemeljena na "vojaškem etosu" ali na želji po "falični" pre-moči ali pre-vladi. To, tako avtorica, ne preseneča, saj koroški Slovenci nikdar niso razpolagali s suverenostjo, da bi lahko - kot tržaški Slovenci tik pred prvo svetovno vojno - razmišljali o novi porazdelitvi moči med obema skupnostma (v okviru bodoče Jugoslavije). Še več, Koroška je postala sinonim za težak, takorekoč neizgleden narodnostni boj, na kar opozarja metafora "tužni Korotan", ki jo je skovala slovenska politična retorika v visokem devetnajstem stoletju. Odtod najbrž tudi religiozno pogojeno osmišljanje trpljenja oziroma "življenjska filozofija", ki izpričuje identifikacijo s trpečo figuro, ki ji manjka demonstrativni, navzven obrnjeni agresivni naboj. Koroško-slovenski intervjujski partnerji so jo s precejšnjim nelagodjem registrirali in deloma prostodušno priznali, da so z njo "prepojeni tudi sami". Vendar pa se skriva zanjo "pasijon", ki že "po naravi" sugerira zapeljivo "prvinsko" privlačnost, ki temelji na zmožnosti ljudi, da se lahko tudi empatično vživijo v druge.

Avtorica skuša z nakazanimi obrambnimi strategijami pojasniti tudi različne odzive oeh "manjšin" do asimilacije in nasilnega raznarodovanja (fašizem, nacionalsocializem). A tudi delno različen odnos do lastnih držav (Italije, Avstrije), do NOB in do "matične države" (Jugoslavije, Slovenije).